

Lajta Béla építésze

A 2007. február 16-án elhangzott vándoriskolai előadás összefoglalója

1. Szecesszió - Lechner



2. Arts & Crafts - Shaw, Bailey, Webb



3. Art Deco



4. Geometrizáló szecesszió - Lajta

Készítette: Rüll Tamás, vándor

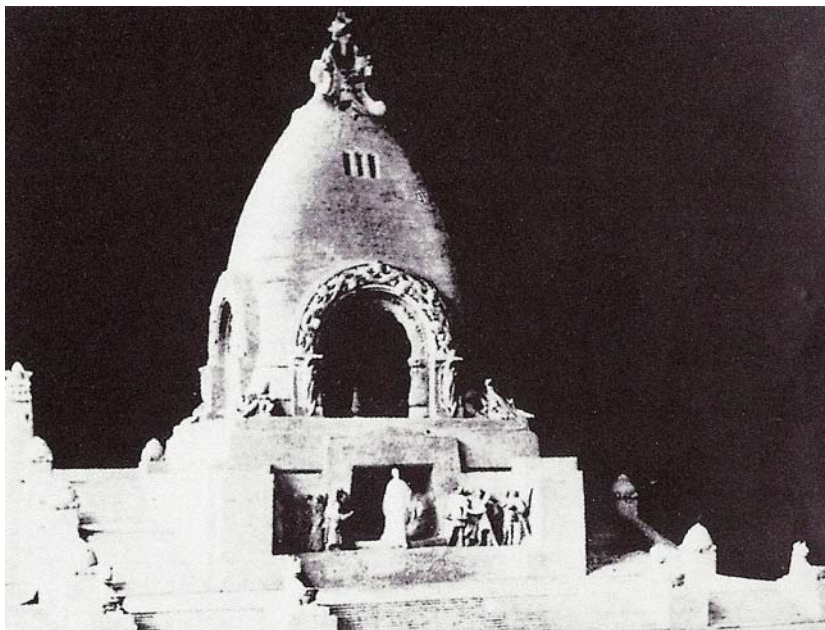
Mesterek és pályatársak

Lajta Béla 1873-ban született Óbudán, és tervezői pályafutása nem egészen két évtizedig tartott. Ilyen rövid idő alatt is sok szellemi áramlat alakította építészeti gondolkodását.

Közvetlenül az egyetem sikeres elvégzése után (Hauszmann-díjat nyert) hosszabb tanulmányútra indult Olaszországba, majd Berlinben **Alfred Messel** és később **E. E. Ihne** műtermében dolgozott. Angliába is eljutott, ahol **Richard Norman Shaw** irodájában segédkedett. Megismerkedett az **Arts & Crafts** vezéregyéniségeinek munkáival, gondolkodásával. Párizst, Spanyolországot és Marokkót is bejárta, míg végül 1901-ben hazatért. Nem sokkal később csatlakozott az országot bejáró expedícióhoz, amelyet **Malonyai Dezső** vezetett, és amelyhez kortársai is lelkesen csatlakoztak. **Medgyaszay István**, **Kós Károly**, **Jánszky Béla**, **Györgyi Dénes** és még sokan mások alkották a gyűjtőcsapatot. Egy építészgeneráció színe java. Az út tapasztalatai jelentősen befolyásolták a fiatal tervező saját formanyelvének kialakulását.

Eleinte hazai szobor- és építészeti tervpályázatokon indult olyan neves képzőművészekkel karöltve, mint **Telcs Ede**, **Tóth István** vagy **Róna József**. Szent Gellért, Vörösmarty, Erzsébet királyné szobra, Kossuth-mauzóleum is szerepelt pályamunkái között.

1898-ban III. 1901-ben I. díjat nyer budapesti zsidó szakrális épületekre kiírt pályázatokon.



Lajta Béla önálló tervezői pályafutása

1902-ben önálló irodát nyit, de **Lechner Ödön**nel –példaképével– dolgozik még közös pályázaton, munkán. Ezzel a lépéssel megkezdődik útkeresése, aminek korszakolását megkísérletem saját szempontjaim alapján elkészíteni. Elsődleges kategorizálási tényező volt számomra a szellemi áramlat, építészeti stílus vagy nyelv. Másodsorban az időbeli összefüggésekre helyeztem a hangsúlyt.

Ezek alapján négy csoportba soroltam Lajta munkáit, melyek a következők:

1. növényornamentikás szecesszió
2. arts & crafts, angol vidéki építészet
3. art deco
4. geometrizáló szecesszió – saját formanyelv

Lechner Ödön
Richard Norman Shaw, Bailey Scott
párizsi élmények
Alfred Messel, Ernst Eberhardt Ihne,
E. Sarinnen

Pályájának első szakaszában (1902-1907) a lechneri úton marad és a szecesszió jegyében tevékenykedik. Mind tér- és tömegalakításban, mind pedig részletképzésben mesterének hatása érzékelhető.

A második –jól megkülönböztethető– szellemi áramlat, ami rá nyomta bélyegét Lajta építészeti fejlődésére, londoni tapasztalataiból táplálkozik. Ez a fejlődési etap (1905-1911) stílárís kísérletezéssel telt, miközben különböző léptékű házak tervezésére nyílt lehetősége.

A harmadik forrással, amiből a tervező merített, párizsi tanulmányútján ismerkedhetett meg. Rövid kalandozást tett az art deco háza táján. Egyetlen háza épült egyértelműen ebben a stílusban, amely Magyarországon elsőnek számít ebben a tekintetben..

1910-től kezd el saját útját járni. Új szerkesztési elveket alkalmaz az alaprajzi elrendezés tekintetében, és részletképzésben is saját elképzeléseinek megfelelően stilizál, olykor mértani formákig egyszerűsíti a díszítményeket.

A továbbiakban Lajta Béla építészeti elképzeléseinek fejlődését mutatom be, megépült házak, és tervek segítségével.

1. Növényornamentikás szecesszió, korai munkák

Lajta (Leitersdorfer) Béla családja és önzetlen mestere segítségével korán önálló munkákhoz jutott. A Hűvösvölgyben épült fel az első villaépület, amit ő tervezett. Nem sokkal ezután megkezdte rövidéletű zentai munkásságát. 1902-ben megtervezte a zentai tűzoltóság épületeit, mely munkája első tervezői periódusának egyik legjellemzőbb alkotása. Tömegképzésben, homlokzati formavilág tekintetében még erősen érzhető Lechner mester hatása.



Zenta – Tűzoltóság



Budapest – Szent István tér – Üzlethelyiség

Hasonlóan karakteres, de önálló tervezői pályafutása szempontjából jelentősebb műve, a Szent István bazilika oldalánál 1907-ben épült Hecht-kereskedőház. Anyaghasználatban még mindig mestere példáját követte (Zsolnay-kerámia burkolóelemek), részletképzésben azonban saját formanyelvének első megjelenését fedezhetjük fel. Az ornamentika gazdagsága a növénymotívumos szecessziót idézi, melyben felismerhető az országos népművészeti gyűjtőút hatása is.

A század első évtizedében sokszor kapott megbízást síremlékek, családi sírboltok tervezésére. A Salgótarjáni úti és a Kozma utcai izraelita temetőben állnak munkái, melyek stílusjegyekben magukon hordozzák Lajta Béla tervezői fejlődésének nyomait. Az első időkben természetesen ezeknél a munkáknál is lechneri hatások érvényesültek.



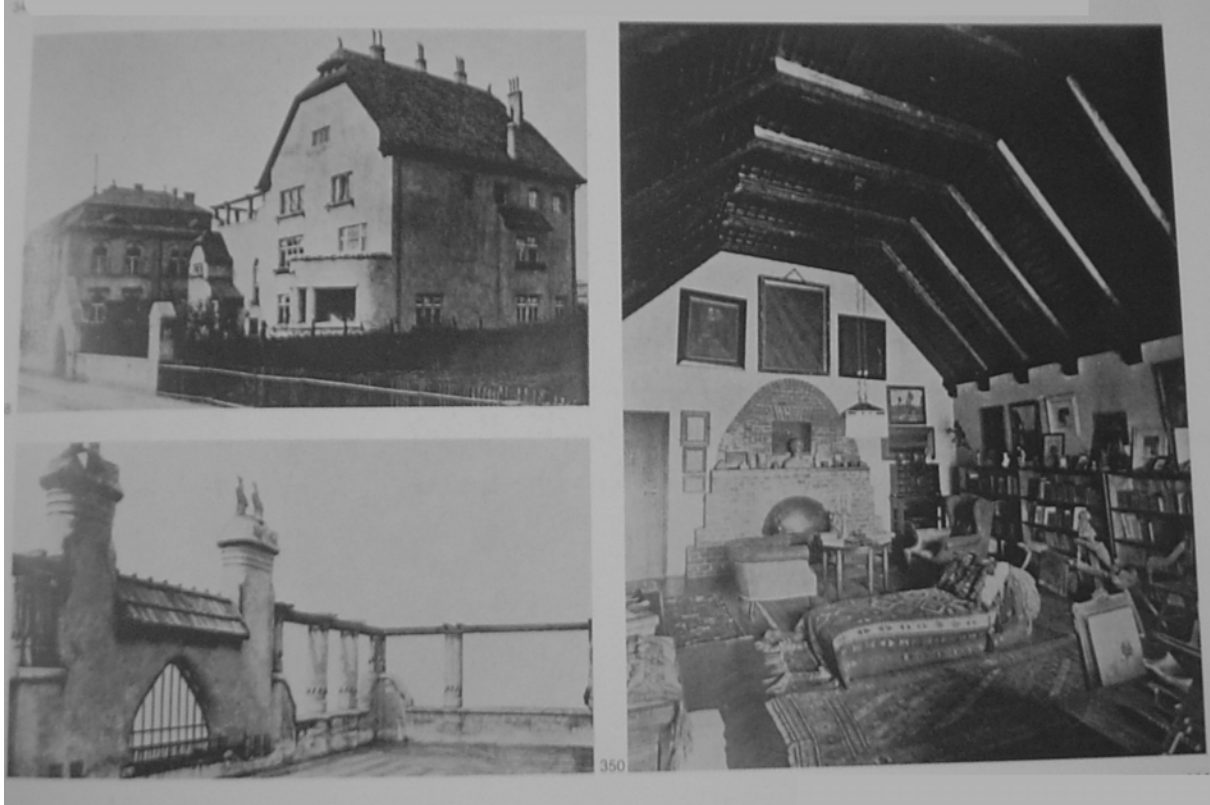
Zománcos Zsolnay-kerámiák a Szent István téri kereskedőház homlokzatán



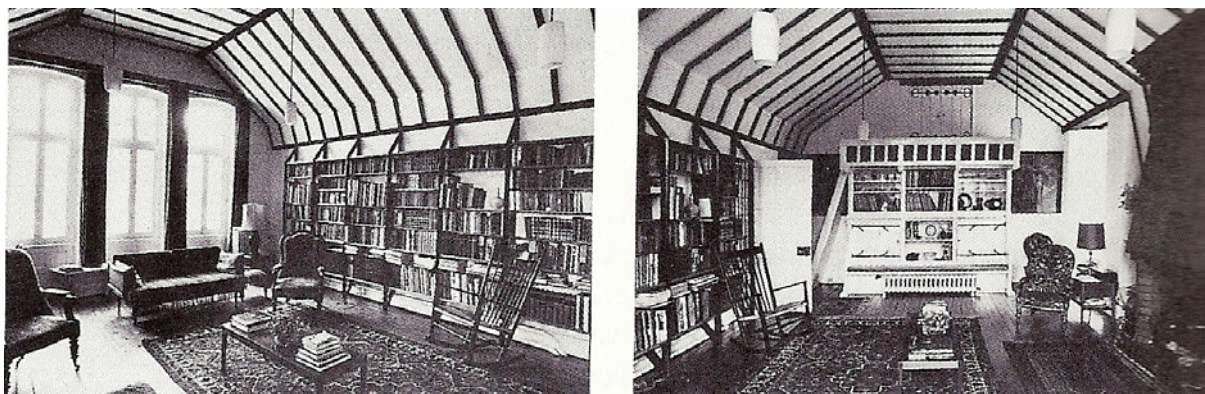
A Schmidl- és a Gries-család síremléke

2. Arts & Crafts és vernakuláris hatások

Lajtának fiatalon (1905) nyílt lehetősége házat tervezni Malonyai Dezsőnek. A villa az angol Arts & Crafts jegyeit hordozza magán. Shaw és Webb hatása még formai elemekben is jól érzékelhető.



Lajta Béla: Malonyai-villa 1905-1913.

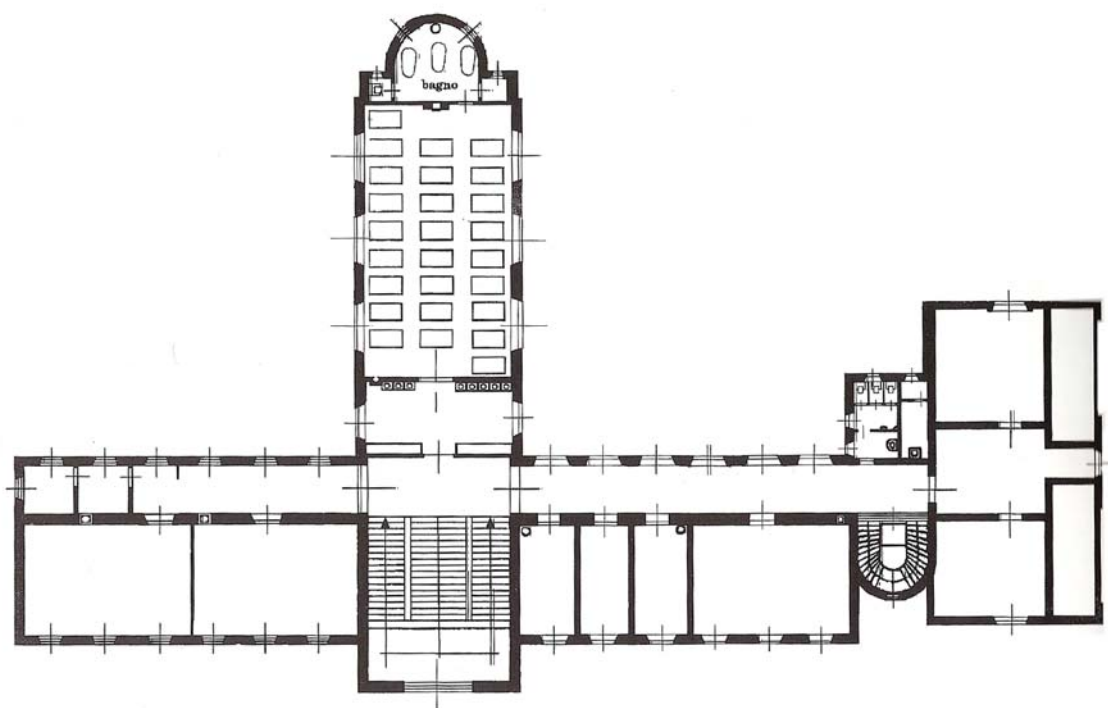


Philip Webb: Red House 1859-60.

Ugyanebben a szellemben több nagyobb munkája is megépült. A Mexikói úton ma is álló mozgásjavító iskola (eredetileg vakok intézete) mind alaprajzi elrendezésben, mind tömegformálásban eltér a történeti korokból megszokott közép-főtengelyes, szimmetrikus elrendezéstől. A sokféle anyag együttes használatát egy másik munkáján kísérletezte ki, amely ma is áll az Amerikai úton. A ház szeretetotthon volt, gyógyíthatatlan betegeknek, ma idegsebészetnek ad otthont.



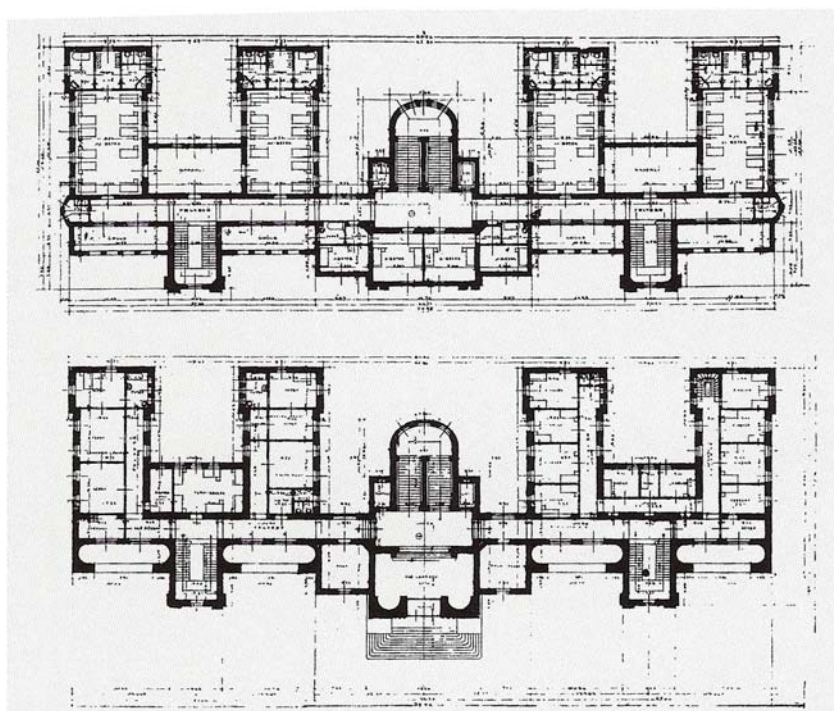
A régi Vakok Intézete a Mexikói úton, 1905-08.



Emeleti alaprajz

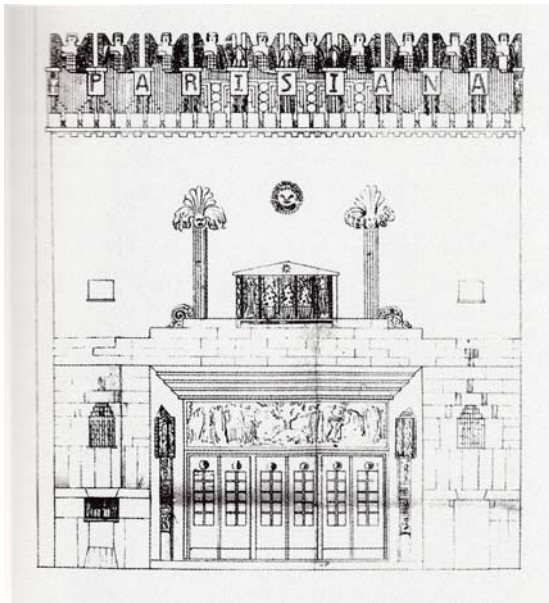


Chevra Khadisa szeretetotthona, gyógyíthatatlan betegeknek (ma idegsebészet) 1909-11.



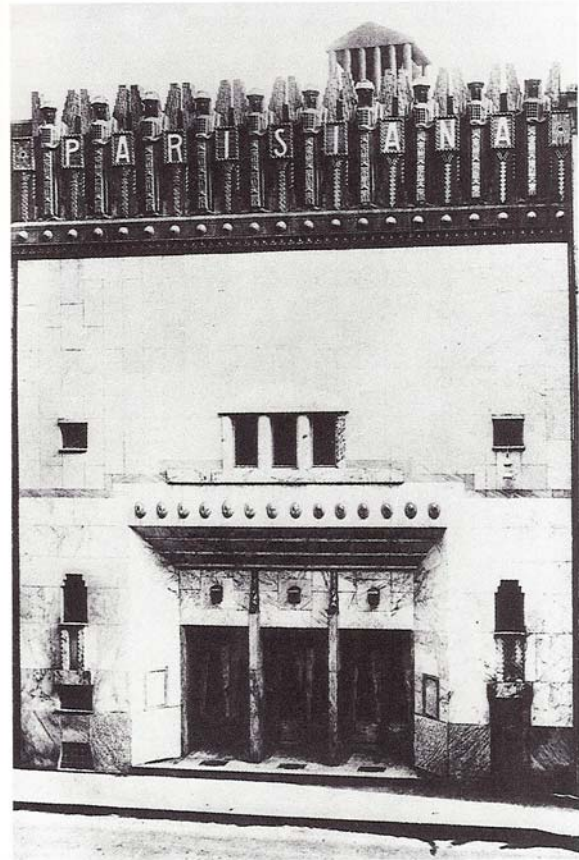
3. Art Deco Budapesten

Lajta Béla pályájának e rövid, színes mellékútja párizsi élményeihez köthető, és egy szimbolikus épületben összegződött. 1908-ban a Parisiana nevű mulató megtervezésére kapott megbízást. Alkotótársa, Maróti Géza, aki az épületszobrászati részleteket tervezte és készítette el, sok szabadságot kapott az alkotómunka során. A homlokzat (foghíj-telekre épült) legkarakteresebb elemét, az anyagok alkotta pártázatot is ő készítette. Az egyszerű elrendezésű épület téralakítási rendszeréről sokat elárul a tény, hogy az eredeti formájának radikális átépítése nélkül létre lehetett hozni benne az Új Színházat. (Wágner Péter - König Tamás 1997.) A Budapesten példa nélküli kísérlet nem folytatódott, Lajta rövid keresés után rátalált saját hangjára, építészeti formanyelvére.

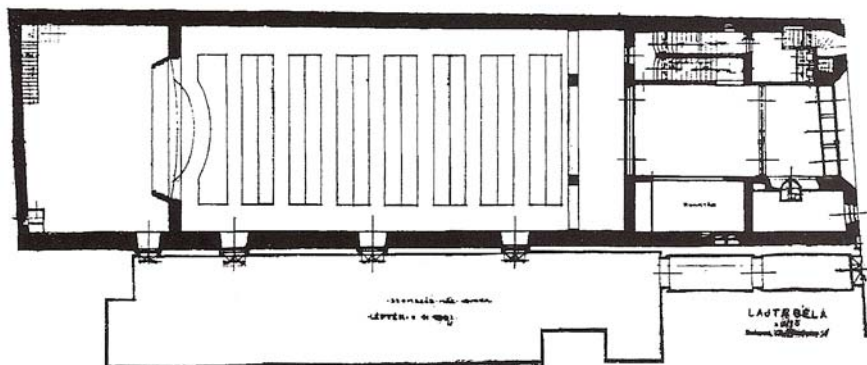


Az eredeti terv ↑

A megvalósult (korábbi) állapot →



Az eredeti terv ↓



4. Geometrizáló szecesszió – saját formanyelv

A rövid életút nem tette lehetővé, hogy Lajta önálló tervezői iskolát, műtermet alakítson ki maga körül. Az I. világháború előtti néhány békeévben tette le az asztalra mindazt, amiért az utókor leggyakrabban emlegeti a nevét.

1909-ben a Gróf Széchenyi István Felsőkereskedelmi Fiúiskola épületét tervezhette meg a józsefvárosi Vas utcában. A szűk hely, az újszerű beépítési lehetőség (zárt térfalú utca) aszimmetrikus elrendezés kialakítására készítette a tervezőt. Tömegképzésben felfedezhető korábbi mesterének, Alfred Messelnek hatása, részletképzésben azonban saját gondolkodását és motívumtárát ismerhetjük fel. Ez utóbbi sajátos részletgazdagság forrása jól láthatóan a Magyar Népművészet, melyet gyűjtőútjain (és Huszka József munkáiból) ismert meg.

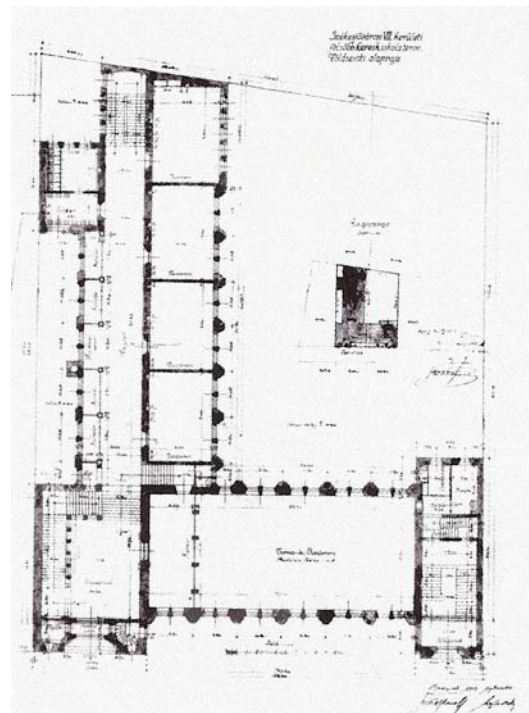


Lajta Béla: Vas utcai kereskedelmi iskola



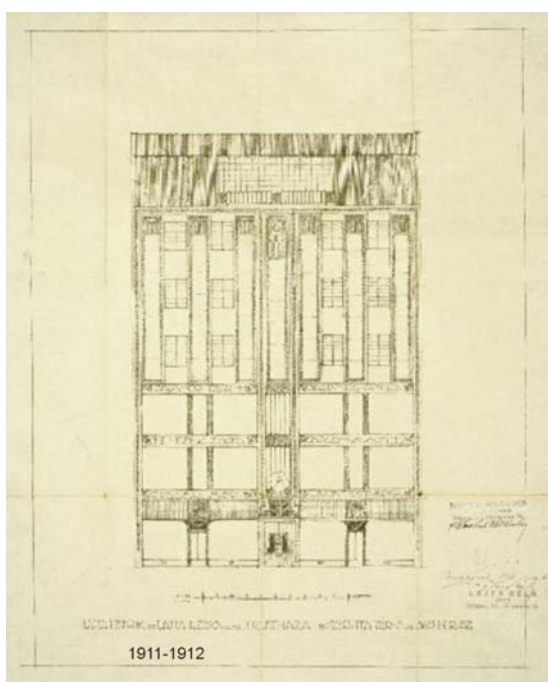
A. Messel: Wertheim-áruház, Berlin

A Vas utcai iskola alaprajza



1910-től Budapesten, a Szervita téren ma is álló Rózsavölgyi- (volt Leitersdorfer) üzletházat tervezte, amelyet a szakirodalom Lajta korai modern megnyilvánulásának tekint. Ha megnézzük az első tervváltozatot, azon még jól láthatjuk a Vas utcai kereskedelmi iskola homlokzatán is megfigyelhető erős függőleges elemek túlsúlyát, ami fokozza a ház monumentalitását. A végül megépített változat felső szintjeiről azonban hiányoznak ezek a tagoló pillérek, helyettük viszont vízszintes osztópárkányokat találunk a kereskedelmi iskolából ismerős díszítőmennyekkel.

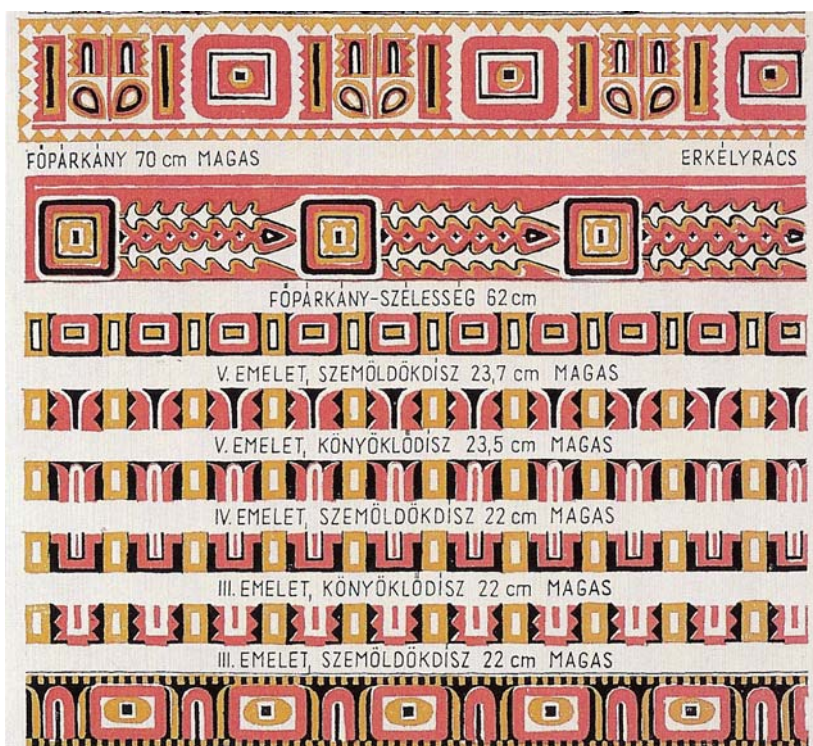
Kultúrtörténeti jelentősége a házban ma is működő Rózsavölgyi Zeneműbolt berendezésének, hogy Kozma Lajos tervezte, amikor Lajta műtermében dolgozott egy rövid ideig.



Az első tervváltozat



Leitersdorfer üzletház



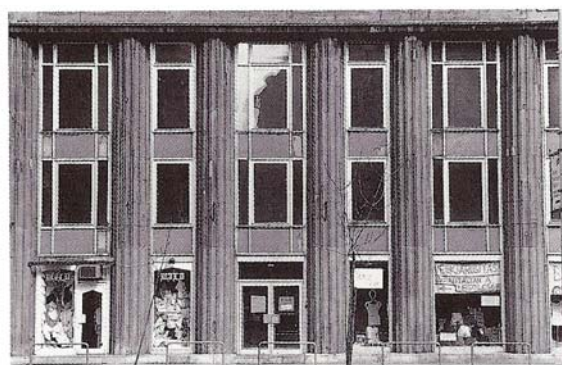
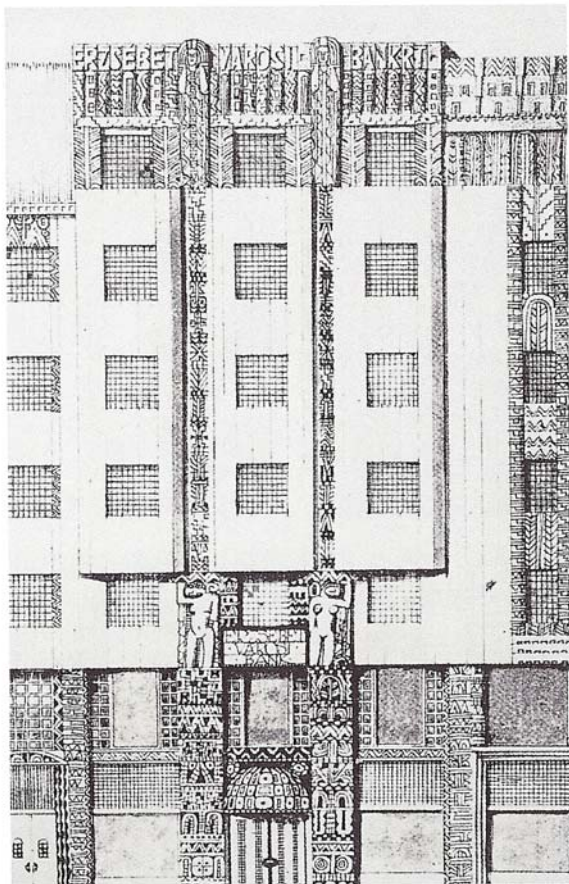
↑ A főpárkány

← Lajta tervrajzai

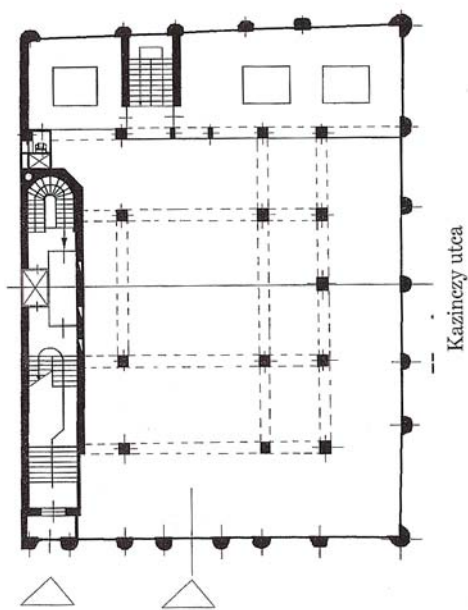
↓ Földszinti üzlet lábazata



Ugyanezekben az években készült a Rákóczy úton ma is látható erzsébetvárosi bankszékház és bérház (ma lakóház, könyvesbolt). Lajta az első tervekre ebben az esetben is erőteljes függőleges homlokzati tagoló elemeket rajzolt, a megvalósult állapot azonban a Rózsavölgyi házzal rokon megoldást mutat. A ház rugalmasan alakítható pillérvázás földszintjét átalakították, de az első terveken jól látható az annak idején újszerűnek számító szerkesztés. A részletképzésen jól felismerhető Lajta kéznyma.



Dohány utca

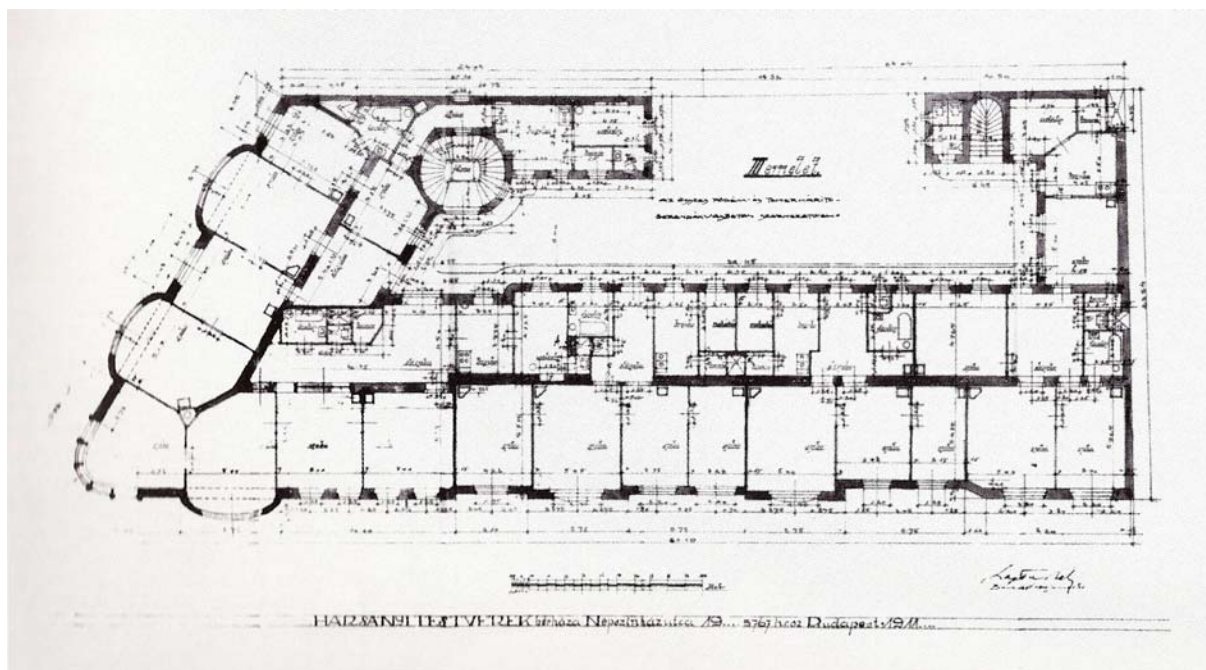
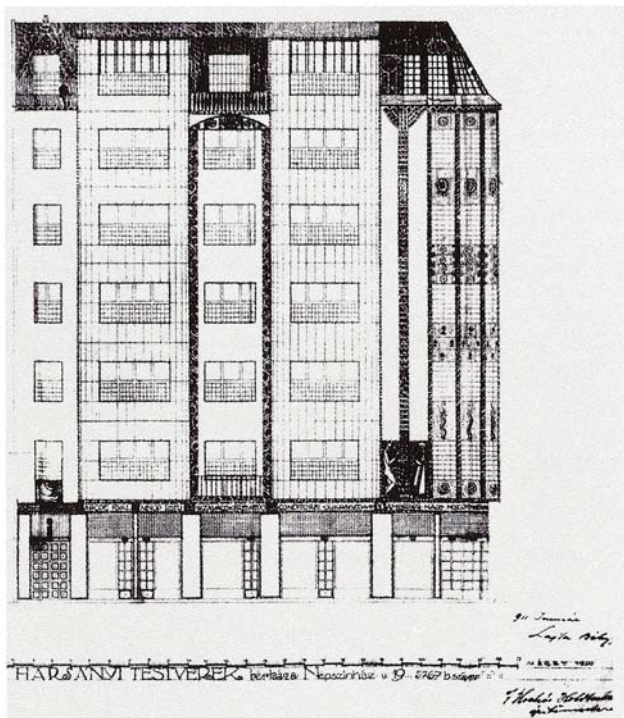


Kazinczy utca

Rákóczi út



Szintén ezekben az években tervezett a Harsányi-testvéreknek egy bérházat, ami a Népszínház utcában ma is áll, igaz kicsit megviselt állapotban, de azért jól felismerhető az ornamentikán és a homlokzati arányokon Lajta Béla munkálkodása.

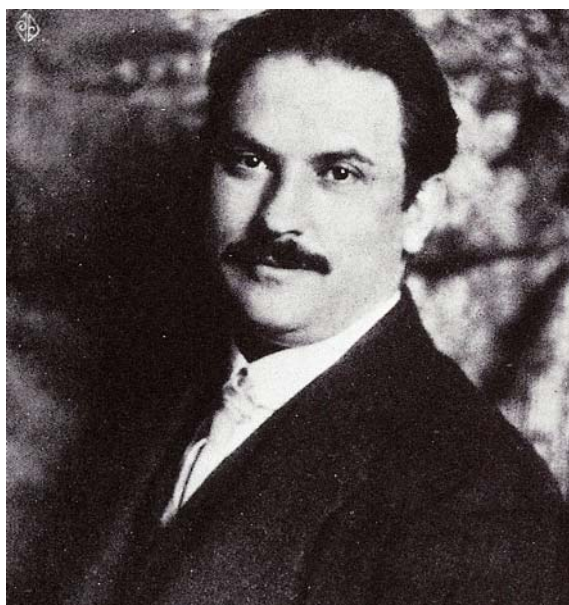


1912-ben tervezett egy síremléket is –Kudelka Jakabét– amely a korábbi növényornamentikás, színes megoldásoktól sokban különbözik, és részletei miatt, véleményem szerint, ehhez a negyedik tervezői korszakához tartozik.



1913 után már nem kapott jelentősebb megbízást. 1914-ben még megtervezhette a *Sába királynője* című opera díszletét, és részt vehetett a Fővárosi Könyvtár és a Nemzeti Színház tervpályázatán.

Felfelé ívelő pályájának a háború ugyan véget vetett, de így is jelentős munkákat hagyott maga után, sajátos irányt adva ezzel a hazai szecessziónak.



Az előadás vázlata

Lajta Béla építésze (1873-1919)

Generáció

Medgyaszay István (1877-1959), Málnai Béla (1878-1941), Kós Károly (1883-1977), Jánszky Béla (1884-1945), Györgyi Dénes (1886-1961), Kozma Lajos (1884-1948), Pogány Móric (1878-1942), Wälder Gyula (1884-1944)

Építészeti gondolkodását alakító irányzatok és mesterek

1. szecesszió – növényornamentikás	Lechner Ödön, Hauszmann Alajos
2. arts & crafts	Richard Norman Shaw, Bailey Scott
3. art deco	
4. geometrizáló szecesszió – korai modern (?)	Alfred Messel, Ernst Eberhardt Ihne, E. Sarinnen

Tanulmányutak 1896-1902

1896	Műegyetemi (József nádor) diploma, Hauszmann-díj
1896-97	Olaszország
1897-	Berlin – A. Messel majd E. E. Ihne irodájában London – R. N. Shaw majd Bailey Scott irodájában
1900	Párizs – világkiállítás Spanyolország, Marokkó
1901-02	Erdély, Palócföld, Szatmár... Malonyai Dezsővel és még sokakkal

Pályázatok -1902

1898	Pesti zsinagóga pályázat – III. díj
1901	Honvéd téri zsidó imaház pályázat – I. díj
1901-02	Kossuth-mauzóleum, Telcs Edével és Tóth Istvánna
1901-02	Vörösmarty Mihály szobra, Róna Józseffel Erzsébet királyné szobra, Róna Józseffel
1902	Szent Gellért szobor

Önálló iroda 1902- (Maróti Géza és Kozma Lajos is dolgozik)

1. A szecesszió jegyében (Lechner követése)

1902-04	Hűvösvölgy, Völgy utcai Leitersdorfer-villa
1902	Szirma, Klein Sándor villája (kastély) +
1902	Budapest, V. ker., Bárd Zeneműbolt bútorzata (ma könyvesbolt)
1902	Leitersdorfer-síremlék
1902-04	Schmidl-család sírboltja – Kozma utcai izraelita temető
	Gries-család sírboltja – Kozma utcai izraelita temető
1902	Zenta, tűzoltólaktanya és szertár
1904	Zentai gimnázium (pályázatot nyer, de nem bízzák meg...)
1905	Zenta, Krsto Slavnič háza
1906-07	Budapest, V. ker., Hecht Jónás papírüzlete (volt bankfiók, ma Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum)

2. Arts & Crafts hatások és Sarinnen munkáinak emléke

1905-07	Budapest, XIV. ker., Malonyai Dezső villája (1913-ban átalakították) ma román kultúrintézet
1905-08	Budapest, XIV. ker., Vakok Intézete (siket-némák iskolája majd mozgásjavító iskola lett)
1908	Bp., Salgótarjáni úti izraelita temető bejárati épülete és ravatalozó
1909-11	Budapest, XIV. ker., Chevra Khadisa gyógyíthatatlan betegek otthona (szeretetotthon), Mózes-szobor az oromzaton Telcs Ede munkája

3. Art Deco

1908-09	Budapest, VI. ker., Parisiana, párizsi mulató (ma Új Színház, Wágner Péter- König Tamás), Budapest első ilyen stílusban épült háza, a pártázatot alkotó angyalokat Maróti Géza készítette
1913-14	Budapest, XIV. ker., Pesti Zsidó Hitközség Alapítvány gimnáziuma (1923-ban Hegedűs Ármin fejezi be), ma Radnóti Gimnázium

4. Geometrizáló szecesszió, saját hang (stilizált népi motívumok, nem csak szimmetrikus térszervezés)

1909-12	Budapest, VIII. ker., Gróf Széchenyi István Felsőkereskedelmi Fiúiskola (ma kereskedelmi szakközépiskola), tömegképzésben A. Messel hatása érezhető
1910-12	Budapest, V. ker., Leitersdorfer (később Rózsavölgyi) –ház, üzletek és bérlakások, Rózsavölgyi Zeneműbolt eredeti bútorzatát Kozma Lajos tervezte
1911-12	Budapest, VII. ker., Erzsébetvárosi Bank székház és bérház, ma Vállalkozásfejlesztési Központ, könyvesbolt és lakások vannak benne (átép.)
1911-12	Budapest, VIII. ker., Harsányi-testvérek Népszínház utcai bérháza,
1912	Kudelka Jakab sírja – Kozma utcai izraelita temető

Pályázatok 1910 után

1911	Fővárosi Könyvtár és Művelődési Központ
1912	új Nemzeti Színház

Háborús évek

1914-15	Sába királynője operadíszlet síremlékek
---------	--

Irodalomjegyzék

- Marco Biraghi: Béla Lajta ornaménto e modernitá (Documenti di architettura) (Olyan szerzőkkel, mint Merényi Ferenc, Ordasi Zsuzsa, Lajta Béla sk...) Electa – Milano – Elemond Editori Associati – 1999.
- Éri Gyöngyi – Jobbágyi Zsuzsanna: A magyar századforduló 1896-1914. Corvina Kiadó – Budapest – 1997.
- Lőrinczi Zsuzsa – Mattyasovszky-Zsolnay Tamás: Budapest – Építészeti részletek Budapest – 1999.